

לרגל ג' באלול יום פטירת הרב קוק, מוזמנים להצצה על דמותו הענקית של רואה האורות הגדול - על אישיותו, תורתו ויחסם של גדולי ישראל אליו

עם ישראל זכה להרבה גדולים שהיו חוליה בשרשרת הדורות של לימוד התורה, פסיקה, יצירה רוחנית, הנהגה. אבל יש כאלו שהופעתם היא נקודת מפנה היסטורית, בשורה חדשה. דמויות שחידשו דבר שמשמעותו הרבה מעבר לדורם.

פעמים רבות בתקופתם היתה להם התנגדות רבה, לא הבינו אותם ואף נלחמו בהם. אך עם הזמן התגלתה התרומה העצומה שלהם לעם ישראל. למשל, הבעש"ט – מייסד החסידות, האר"י – בקבלה, ר' ישראל סלאנטר – אבי תנועת המוסר ועוד.

בדור של המעבר בין הגלות לארץ ישראל, בדור בו נזרעו הזרעים להקמת המדינה – נתן הקב"ה מתנה לעם ישראל ולעולם – הראי"ה קוק, שג' באלול הוא יום פטירתו.

למרות שהרב קוק לא ראה בעיניו את מדינת ישראל (נפטר 13 שנים לפני הקמתה, אך חזה אותה וכתב עליה הרבה) - אין ספק שמדינת ישראל לא הייתה נראית היום כמו שנראית, הציונות הדתית לא הייתה נראית כמו שנראית, ואנחנו לא היינו כמו שאנחנו - בלעדיו. הרבה דברים שנראים לנו היום פשוטים ומובנים מאליהם, הם דברים שהוא חידש. היישוב היהודי בארץ היה באותם הימים בחיתוליו. הערבים מצד אחד, הבריטים מצד שני, פרעות בחו"ל ובארץ. בדבר אחד הסכימו החילונים והדתיים והדתיים באותם הימים – ספק רב אם אפשר יהיה להקים מדינה יהודית, אבל גם אם כן ברור שאי אפשר לבנות מדינה "עם כיפה" על הראש. תורתו של הרב קוק הציגה אמירה חדשה וחיוכית ביחס לדבר הזה. אפילו בי"ס דתי שיש בו גם לימודי חול, דבר שכיום הוא פשוט – לא היה עד אז בארץ, והרב קוק היה הראשון שהוביל כאן את השילוב הזה.

תורתו

אין תחום שהרב קוק לא עסק בו. הלכה, אגדה, מוסר, שירה, פילוסופיה, פרשנות, קבלה. המוטיב המרכזי – האחדות הכוללת. שילוב של כל העולמות. תורה גדולה שנותנת לכל דבר את המקום הנכון שלו – לקודש ולחול, לפרט ולכלל, לצבא, למדינה, להשכלה, לאומנות, להומאניות, ליופי וכן הלאה. מבחינה מחשבתי נחשב הרב קוק להוגה דעות מעמיק, מקורי, נועז, שינק את השקפותיו מספרות ישראל לדורותיה ומעולם המחשבה הכללי, ומיזג את התנ"ך, התלמוד, מחשבת ישראל והקבלה (במיוחד של האר"י והרמח"ל), עם התפיסות החדשניות של העולם הפילוסופי והמדעי של תקופתו, לכלל תורה רוחנית אחת. במידה מסוימת הלך לאור שיטתו ותורתו של המהר"ל מפראג, ממנו ידע לצטט פרקים שלמים בעל פה. לימים אמר הרב שלמה זלמן אוירבך שהרב קוק ידע לצטט בעל פה את כל ספר הזוהר. נאמר על הרב קוק שהוא שבהיותו בוולוז'ין למד כל יום ששים דפי גמרא בעיון. נהג לעבור מידי חודש על כל התנ"ך. הרב קוק, מלבד היותו איש הגות, שמש גם כפוסק וכתב מאות תשובות הלכתיות. אף שהרב קוק בחר שלא לציין את מקורותיו בפירוש, אך אמר שבאופן כללי הירבה להסתמך על כתבי האר"י, ניתן למצוא שמקורותיו רבים ומגוונים. ולמרות זאת, מעניין שהמפגש עם שניים מגדולי תלמידיו לא היו בגלל שנוכחו בגדולת תורתו אלא דווקא בגודל נשמתו ובאישיותו הדביקה באלוקים. הרב דוד כהן, "הנזיר" והרב חרל"פ מתארים שניהם שרגע המפגש וההתחברות אליו לא מתוך הלימוד והשכל אלא מתוך הדביקות החיה.

צורת הכתיבה המיוחדת של הרב

אנו מכירים כיום ספרים רבים של הרב קוק, אך הוא עצמו כמעט ולא כתב ספרים. רוב כתיבתו הייתה במחברות גדולות, מעין יומנים אישיים שרשם לעצמו. בשטף כמו נבואה. ממלא עמודים על גבי עמודים, בלי מחיקות, כשהכול שופע מתוכו.

אחר כך תלמידיו ערכו את הדברים לספרים. תלמידו הרב הנזיר ערך את כרכי אורות הקודש במשך עשרות שנים, וכן הרצי"ה ועוד. רוב הכתבים יצאו רק אחרי מותו.

הרב קוק השאיר אחריו עיזבון רוחני ענק של כ-30,000 דפים בכתב יד. עשרות הספרים שיצאו עד היום הם רק מחצית ממה שעוד קיים.

נדמה שהרב קוק הקדים את דורו בשנים רבות עם תורתו המאירה, מעטים בלבד ואפילו מבין גדולי ישראל הבינו אותו. רק כיום, עשרות שנים אחרי פטירתו, כשכבר אלפים הולכים לאור תורתו, אנו מתחילים להבין את גודל הבשורה שלו.

תקופות חייו

ניתן לחלק את חייו של הרב קוק לארבע תקופות מרכזיות:
תקופות חו"ל הראשונה, תקופת א"י הראשונה, תקופת חו"ל השנייה, תקופת א"י השנייה.

- תקופת זיימל ובוויסק – נולד טז' אלול תרכ"ה, 1885. ילדותו, נעוריו, לימודיו, נישואיו, רב בזיימל ובוויסק. הוסמך להוראה על ידי בעל "ערוך השולחן" לפני גיל עשרים. במהלך האירוסין למד שנה וחצי בישיבת וולוז'ין. מכתביו באותם הימים: חבש פאר, עיטור סופרים, תעודת ישראל ולאומיות, עצות מרחוק, אפיקים בנגב, כ-15 איגרות, הסכמות, כמה מערכות הלכתיות, מדבר שור, חלק גדול מעין אי"ה, לנבוכי הדור.

- תקופת יפו – בכח' אייר תרסד' עלה לארץ בהשתדלות יואל משה סלומון ואנשי יפו, למרות הלחץ והפיתויים הכספיים של אנשי בוויסק העשירים. מסע המושבות הראשון. שמיטת תר"ע והיתר המכירה – ביסוסו והצדקתו. הועיל לחקלאים ועורר קצפם של החרדים. פרסום ספרו, שבת הארץ" על השמיטה. תקופה פורייה בכתיבה: אדר היקר, עקבי הצאן, ערפלי טוהר, ביטאון הניר, קובץ התרבות הישראלית, מאמרים וכרוזים, כרך א' באגרות, תשובות הלכתיות ומאמרים.

- תקופת שווייץ-אנגליה – בקיץ תרע"ד (1914) יצא לאירופה לוועידה העולמית של אגודת ישראל בתקווה לנסות לקרבם לרעיון הציוני. המלחמה פרצה ולא התאפשר לו לשוב לארץ. אחרי שנתיים בסנט-גאלן, שווייץ עבר ללונדון כשהוזמן לכהן ברבנותה והיתנה שבהזדמנות הראשונה שיתאפשר לו יחזור לארץ. שהותו שם איפשרה לו מעורבות ופעילות נמרצת לקידום העניין הציוני ופרסום הצהרת בלפור, השפיע על הממשלה הבריטית שלא תסגיר לרוסיה יהודים שהיגרו ממנה. ייסד את תנועתו "דגל ירושלים" שדעכה לבסוף. כתב: סוף כרך שני של איגרות וכל כרך שלישי, תשובות הלכתיות רבות, מאמרים, כרוזים ונאומים.

- תקופת ירושלים – באלול תרע"ט (1919) שב ארצה לכהן כרבה של ירושלים. כעבור מעט יותר משנה ייסד את הרבנות הראשית ונבחר לרב האשכנזי. ייסוד הרבנות הראשית והקמת ישיבת מרכז הרב. פעילות ציבורית משמעותית, סיור ממושך בארה"ב בראשות משלחת רבנית למען מוסדות התורה בארץ ובעולם, תגובות לספר הלבן, פעילות למען זכות היהודים על הכותל, זיכוי הנאשמים ברצח ארלוזורוב, רישיונות עליה ליהודי רוסיה ועוד. כתב: כרוזים ואגרות (החלק הרביעי), כתיבה הגותית, פרשנית והלכתית. פורסמו ספריו אורות ואורות התשובה. נפטר בירושלים בג' אלול תרצ"ה, 1935.

יחס גדולי ישראל אליו

הרב קוק זכה להערכה והערצה עצומה מגדולי ישראל רבים, ביניהם גם כאלו שהתנגדו לדרכו ולתפיסתו. החפץ חיים עזב את הכינוס הראשון של אגודת ישראל בווינה בטריקת דלת, לאחר שבישיבת הפתיחה השמיע הרב שור מבוקרשט דברי פגיעה ברב קוק, ואז זעק החפץ חיים: "פגעו במרא דארעא דישראל! יש לקרוע קריעה!" הוא חזר בכעס לאכסנייתו וסירב לחזור להמשך הכינוס, וכן סירב ללחוץ את ידיהם של בני המשלחת הירושלמית ואמר להם: "לאלה שעושים מחלוקת נגד רבה של ירושלים איני נותן שלום!" והוסיף: "דעו לכם כי הוא קדוש וטהור, וכל הנוגע בו לא יינקה!".

הרב מלצר אמר לרב גרודז'ינסקי בביקור אצלו בהתייחסו לרב קוק: "אנו גדולים עד בריח הדלת שלו!" ובהספד על הרב קוק אמר: "יחיד הדור בגאונות, יחיד הדור בצדקות, יחיד הדור בחסידות!" הרב שלמה אלישיב, גדול המקובלים בתקופתו (סבו של הרב יוסף שלום אלישיב) אמר לרב אריה לוי (חתנו, שהיה מתלמידי הרב קוק) על הרב שהוא "כליל השלמות: שלמות בגאונות, שלמות בצדקות, שלמות במחשבה ושלמות בהנהגה!".

הרב יצחק הוטנר (שהיה תלמידו) אמר עליו: "הרב היה בקי בכל התורה כולה, בבלי וירושלמי, נגלה ונסתר, ממש כל רז לא אניס ליה בכל חלק מחלקי התורה! והוסיף: "הרב היה גדול בתורה, ביראה ובחסידות, מכל אשר חלקו עליו!" רבו, "הסבא מסלבודקה" אמר לו על הרב קוק: "הרב קוק לא למד בישיבות המוסר, אך הוא הצורה של המוסר!". החזון אי"ש פנה אליו בפנייה 'הוד כבוד מרן שליט"א שלומכם ישגה' והחזון אי"ש השתמש בתואר הכבוד "מרן" רק לגדולים ביותר בעיניו כמו הרב מלצר, הרב גרודז'ינסקי, הרב יצחק זאב סולובייצ'יק והרב אלחנן בונם וסרמן. וכן,

בהנחת אבן הפינה לשיבת "בית יוסף" בבני ברק, החזון אי"ש עמד משך כל נאום הברכה של הרב קוק, כבוד שלא נתן לגדולי תורה אחרים שדיברו שם, ולא לה ששאלו אותו מדוע שלא ישב, הוא ענה: "התורה עומדת!".

הרב שלמה יוסף זיו כתב: "לא יהיה הדבר להגזמה, אם נאמר שמרן הגרא"י הכהן קוק, ז"ל, היה בדורנו היחיד בין גדולי התורה, שהיה שולט בהלכה ובאגדה כאחת... כל מקצועות התורה היו ברשותו..

הרב שלמה זלמן אוירבך שהכיר את הרב קוק בצעירותו אמר עליו לרב משה צבי נריה שהיה מתלמידי הרב קוק: "הרב היה גאון מופלא וקדוש עליון". בהזדמנות אחרת אמר לרב נריה: "הרב היה גדול בכל, איש האשכולות. מאיזה צד שהיית מתבונן בו, היית רואה את גדולתו, את יחידותו. גאון ששלט בכל מכמני התורה, בנגלה ובנסתר, צדיק בכל דרכיו ובכל מעשיו, בדקדוקי מצוות ובמעלות המידות, בשקידת הלימוד ובמעשי החסד." ועוד אמר על הרב קוק: "לא היו גדולים כמוהו בדורו. זו הייתה גדלות מיוחדת. הרב היה גדול לא רק בדורו אלא בדורות!". הרב קוק היה הרב שערך את חופתו של הרב אוירבך בחתונתו. כמו כן סיפר בנו, כשהיה אומר אביו "הרב" ללא הוספת שם, כוונתו הייתה לרב קוק. גם הרב יעקב רקובסקי העיד על כך, וסיפר שכך אמר לו רבי שלמה זלמן: "ר' יעקב, אם אני אומר לך 'דער רב', 'הרב', תדע לך שזה הרב קוק, זה הרב שלנו, זה הרב שלי". הוא אמר: "יש את ר' צבי פסח פרנק, כל אחד עם גדולתו הוא, אבל כשאני אומר הרב, הרב אני לא אומר לאף אחד, הרב שלי זה הרב קוק".

לעומת זאת הרב קוק סבל בחייו מרדיפות והתנגדויות רבות, והיו גם כאלו שיצאו נגדו בחריפות וביזו אותו. היו ממתנגדיו שהתעקשו להשמיט את שמו ואת ציטוטיו מספרים תורניים שונים.

מפעולותיו

הקים את הרבנות הראשית לארץ ישראל והרב האשכנזי הראשון. ייסד את ישיבת מרכז הרב, מכון הארי פישל למחקר מדעי של היהדות, מכון הלכה ברורה. הצהרת בלפור בה הבריטים מכירים בזכותם של היהודים לבית לאומי הרבה בזכותו. הוא עמד כנגד יהודים מתבוללים, שטענו שהציונות מתנגדת לרוח היהדות וניסו לשדל את הממשלה להימנע מהצהרת בלפור. היה למעשה האידאולוג הדתי שראה בה פעמי משיח ותחילת הגאולה, ועודד את מפעליה. כשסמוך למותו שאלוהו מדוע הוא מתעקש להיות ציוני, השיב שגם הקב"ה ציוני, כפי שכתוב "כי בחר ה' בציון, איוה למושב לו" (תהילים קל"ב).

בתקופות שונות של חייו, יזם מספר מסעות של רבנים, למושבות ולקיבוצים בעמק יזרעאל, בגליל ובשפלת החוף, וצירף אליהם ממנהיגי היישוב הישן שהתנגדו לציונות, כדי לגשר על הפערים ולהדק את הקשר עם החלוצים, הן במטרה להקשיב להלך רוחם ולשמוע למצבם, והן במטרה לחזקם מוראלית ורוחנית ולהשפיע עליהם יהדות.

בעקבות השתדלות תלמידו, הרב נריה, נאות הרב לתמוך ולעודד את תנועת הנוער הדתי לאומי בני עקיבא, ונחשב כמורה דרכה הרוחני. הרב כתב אגרות לכינוסיה השונים של התנועה ואף אירח מפגשי מדריכים בביתו. באישיותו התאחדו ניגודים כמו גאונות בהלכה וגאונות בהגות, שכל ורגש, חקירה ואמונה ועוד. איש מחשבה שמתעמק בדברים שברוח בחדרי חדרים, ביחד עם איש ציבור ומנהיג בעל יכולת רטורית גבוהה, שפועל ללא לאות לתקן את פני החברה. עדינות רוח, סלחנות, נעימות ורצון לפשר ולעשות שלום.

משפחתו

התחתן בגיל 19 עם בתו של האדר"ת. בגיל 23 מונה לרב של זיימל שבלטביה. כעבור שנה וחצי מתה אשתו והותירה אותו אלמן עם פעוטה בת שנה וחצי. לאחר שנת אלמנות נשא את בת דודתה וממנו נולד בנו יחידו, הרצי"ה. בגיל 30 מונה לרב של בויסק שם נולדה בתו השניה. בגיל 39 עלה לארץ. כעבור שנה נולדה בתו הצעירה (נהרגה כעבור מספר שנים).

פרשיות מפורסמות בחייו

הויכוח על הכותל

כנגד הסכמתם של ראשי המוסדות הציוניים לוותר על הבעלות על הכותל ולקבל רק את זכות התפילה במקום, אמר "חלילה לנו לוותר על הכותל, לא קיבלנו לשם כך ייפוי כוח מעם ישראל".

מאורעות תרפ"ט

במאורעות ה'תרפ"ט, טילפן בשבת לממלא מקום הנציב העליון, הארי לוק, וכאשר הלה הציב עמדה מהססת בקשר לדיכוי הפורעים, הורה לו לירות ברוצחים בשם המצפון האנושי. בהמשך, כשנפגשו באירוע ציבורי, סירב ללחוץ את ידו המושטת ואמר שהיא מגועלת בדם יהודים.

רצח ארלוזורוב

לאחר רצח חיים ארלוזורוב, ראש המחלקה המדינית של הסוכנות היהודית, שהיה מבאי ביתו, ולאחר שניתן פסק דין מוות כנגד סטבסקי יצא הרב קוק להגנת הנאשמים, ובראשם אבא אחימאיר, ראש תנועת ברית הבריונים, וטען שאין ראיות ממשיות לכך שהם ביצעו את הרצח, ואסור להוציא להורג את סטבסקי, על סמך חשדות בלתי מבוססים. ועד פעולה להצלת הנאשם הוקם בביתו והרב קוק ניצח על קמפיין ציבורי שנועד להציל את סטבסקי מהגרדום, ובו פרסם כרוזים, דירבן אישים שונים, ואף גייס את מנהיגי הגולה לתת יד להצלתו של סטבסקי. בתגובה לסופר רבי בנימין שתהה על כך שהרב קוק מסנגר על סטבסקי, כתב הרב קוק: "רק האמת בטהרתה היא המאירה את עיני ותומכת את לבבי, שאתן את כחי הדל להציל את הלקוח למות בלא שום יסוד לאשמתו, ואשר הנני חדור כולי בהכרה ברורה מטהרת המצפון שלי שהנאשם הוא נקי וצדיק וחף לגמרי מכל פשע וחשד של רצח".

התנגדותו הנחרצת לאווירת הלינץ' הציבורי עלתה לו בפופולאריות שלו בקרב אנשי היישוב, וגרמה לחיצי ביקורת רבים להישלח כנגדו, ואף לתייגו כשייך למחנה הימני. היו אף שכתבו כתובות נאצה על חומת ביתו בסגנון "אוי לדור שכהניו מחפים על רוצחיו". מקורביו העריכו כי גלי ההתנגדות והביקורת, והשסע שנפער אל ציבור שכה אהב, קיצרו את ימיו. מספר חודשים לאחר שניתן פסק הדין המזכה את סטבסקי, בעת שהרב קוק חזר לירושלים מטקס שבו קיבל אזרחות כבוד של העיר תל אביב חש הרב קוק כאבים בבטנו, ומחלת הסרטן החלה לתת בו את אותותיה.

הרב קוק שילב עדינות ואהבת שלום – אפילו למתנגדיו הגדולים ביותר. הוא היה ידוע בענוותנותו, צניעותו ובריחתו מהכבוד. כאשר חסידיו עשו לכבודו בקיץ תרע"ד מסיבה בחיפה, בתגובה לדבריו של הרב יחיאל מיכל טוקצינסקי שאמר: "זוכים אנו לשבת כאן באולם, עם היהודי הגדול ביותר בעולם", ביקש שלא יכבידו עליו בשבחים, כי המילה כבוד יש בה גם משמעות של כובד. וככל שהכבוד גדול כך גם הכבוד המתלווה אליה גדול יותר. ביום מותו ביקש מתלמידיו שלא יכתבו עליו שום תארים נוספים מלבד התואר "הרב" וכן היה. נפטר ממחלת הסרטן בגיל 70.

על שמו: היישוב כפר הרא"ה, רח' הרא"ה בכמה ערים. שבט הרא"ה בבני עקיבא ואריאל, וקבוצת "אורות" בתנועת הבעזרא על שם ספרו. מוסד הרב קוק בירושלים עוסק בהוצאת כתביו, כמו גם גופים נוספים.

סרטון נדיר כולל צילום וידאו בו רואים את הרב קוק

[1] כך סיפר הרב חרל"פ – "הימים לפני חג שבועות תרס"ד ירדתי ליפו כמצוות הרופאים עלי, כדי לטבול בים. בשבועות שחל ביום השישי, התפללתי בבית הכנסת "שערי תורה", בן כ"א שנים הייתי אז, והנה שמעתי כיצד הרב אומר "אקדמות" לפני הקהל ברטט ובבכיה, ונזדעזעתי עד יסוד נפשי. מאותה שעה ואילך דבקתי ברב באהבה עזה, והייתי לתלמידו וחסידו לעולם" (אפרים צורף, חיי הרב קוק, ירושלים תש"ז, עמ' 119).

הרב דוד כהן, "הנזיר", שלימים ערך את ספרי "אורות הקודש", מתאר גם הוא את מפגשו הראשון עם דמותו של הרב: "אחרי טבילה במימי הרהיין, מצויד ב"שערי קדושה", מלא ספק וחכיון, עשיתי את דרכי להרב. בערב ראש חודש אלול באתי אליו. מצאתיו עסוק בהלכה עם בנו. נסבה שיחה על חכמה יונית וספרותה, שלא סיפקה עוד נפש היודעה ממקורותיה הראשונים. נשארתי ללון אצלם. על משכבי לא שכב לבי, גורל חיי היו על כפות המאזניים. והנה בוקר השכם ואשמע קול צעדים הנה והנה, בברכות השחר, תפילת העקדה בשיר וניגון עליון, משמי שמי קדם, וזכר לנו אהבת הקדמונים. ואקשיב והנה נהפכתי והייתי לאיש אחר. אחר התפילה, מיהרתי לבשר במכתב כי יותר מאשר פללתי - מצאתי. מצאתי לי רב" (מבוא לאורות הקודש).